

Nález olovené hřivny v Řetězové ulici na Starém Městě pražském

ZDENĚK DRAGOUN

Záchranný archeologický výzkum, který byl realizován v r. 1995 v souvislosti s hloubením nového vstupu do sklepů v interiéru domu čp. 223/I v Řetězové ulici, obsáhl plochu cca 3×5 m (obr. 1). V rámci mladší partie raně středověkého sídlištního horizontu byla výkopem zachycena i část cca 130 cm zahloubeného objektu, který s ohledem na torzovitost odkrytí nelze jednoznačně interpretovat (Dragoun–Havrda 1998, 278). Z jedné z šesti vrstev jeho zásypu byl získán podkovovitě ohnutý kovový předmět, podle váhy a měkkosti zjevně olovený. Původní tvar zřejmě tvořil přímý, cca 24 cm dlouhý útvar, zužující se směrem k oběma špičkám a dosahující ve střední části průměru 10 mm. Předmět je na jednom konci ukončen zaobleně, na druhém ploškou. Základní průřez tvoří lehce hráněný kruh (obr. 2:A). Po celé délce lze na povrchu pozorovat stopy po drobných zásazích v podobě mělkých zářezů, při jednom z konců úzký zářez obíhá celý obvod předmětu (obr. 2:A, B, C). Na druhém konci je zřetelná dvojice pravidelných zářezů zhruba půlkruhovitěho tvaru, provázená v menším odstupu větším zářezem třetím. Mezi nimi v jiné linii je patrný další zářez (obr. 2:B).

Ve stejném kontextu s nálezem oloveného předmětu byla vyzvednuta relativně bohatá kolekce keramiky (sáček 81). Kromě zřetelné starší příměsi, reprezentované především derivátem kalichovitého okraje (obr. 3:1, 2), jedním exemplářem okraje zduřelého (obr. 3:4) a patrně i zlomků dna se značkou (obr. 3:16, 17) je pro datování souboru významná přítomnost zlomku dna nepolévané tenkostěnné miniaturní nádoby se stopou po odříznutí struny (obr. 3:15) a okraj formovaný jako nepravé okružní (obr. 3:13) ze světlé hlíny odpovídající materiálu červeně malovaného zboží. Na základě těchto prvků můžeme uvažovat o datování do 2. poloviny 13. století. Podle výskytu dalších znaků, především nízké vytažených okrajů (obr. 3:10, 11) a misky – pokličky zdobené vlnicí (obr. 3:12) se domnívám, že uvedenou kolekci lze klást spíše na začátek 2. poloviny uvedeného století. Nelze ovšem ani zcela vyloučit možnost, že i nalezený olovený předmět může patřit ke starší příměsi v zásypu objektu. Vzhledem k rozměru nálezu není ovšem tato eventualita příliš pravděpodobná.

Nalezený předmět je se značnou pravděpodobností možné považovat za surovinu určenou k dalšímu použití ve formě olovené hřivny. Není vyloučeno, že zářezy na jednom z konců mohou představovat určité značení výrobku. Drobné zářezy po délce předmětu mohou být dokladem odstraňování nevelké hmotnosti olova s cílem dosáhnout požadovanou přesnou váhu. Váha předmětu, který jinak nejeví stopy po odlomení či jiném záměrném odstranění větší části, obnáší 195,4 g.

Rentgenofluorescenční analýzou, provedenou dr. Jaroslavem Fránou z oddělení jaderné spektroskopie Ústavu jaderné fyziky AV ČR, za kterou mu na tomto místě srdečně děkuji, bylo zjištěno, že nalezený předmět je tvořen z 99,9 % čistým olovem, když zbylou desetinu procenta skládá přítomnost stříbra, cínu, antimonu a dalších prvků s atomovým číslem větším než 25.

Analogických nálezů z našeho či okolního prostředí není známo mnoho. Publikovány byly nálezy olovených hřiven, spojovaných s těžební lokalitou Horní Benešov a s opavským obchodem s Uhrami, z Uherského Brodu (Pavelčík 1979, 20n) a Rudimova (okr. Zlín – Pavelčík 1982, 191–193). Z uherskobrodského nálezu se dochovaly 4 kompletní exempláře

Obr. 1. Situace výkopu v rámci Starého Města pražského. Kresba S. Matoušová.

– jeden tyčinkovitý o trojúhelníkovitém průřezu a váze 300 g, jeden hranolovitý obdélného průřezu o váze 590 g a dva deskovité s otiskem dřevěné formy o váze 350 g. S výjimkou druhé hřivny jsou všechny ostatní značeny různými kříži, poslední dvě mají kříže mezi dvěma linkami a hrotem kopí (Pavelčík 1979, 21). Z původně velkého depotu z Rudimova o celkové váze 150 kg, nalezeného v r. 1928, byly tehdy odebrány pouze vzorky. V popisu

nálezce jsou zmíněny čtyři formy stejně značených hranolovitých hřiven (Pavelčík 1982, 191–192). Detailnější popis nedochovaných hřiven vychází z tvarů hřiven uherskobrodských (Pavelčík 1982, 193) a není průkazný. Rovněž udávané váhy se poněkud odlišují od vah uvedených ve starší publikaci. Autor vznik hřiven datuje do poslední čtvrtiny 13. či počátku 14. století v případě Rudimova (Pavelčík 1982, 193) nebo do poslední čtvrti 13. století v případě Uherského Brodu (Pavelčík 1979, 21), i když v obou případech pouze na základě předpokládané souvislosti s privilegiem Přemysla Otakara II. ze 24. listopadu 1271. Tou král povoluje opavským měšťanům těžbu olova a stříbra v Horním Benešově a přikazuje jim při obchodu s Uhrami tři dny pobýt a vyložit zboží právě v Uherském Brodě.

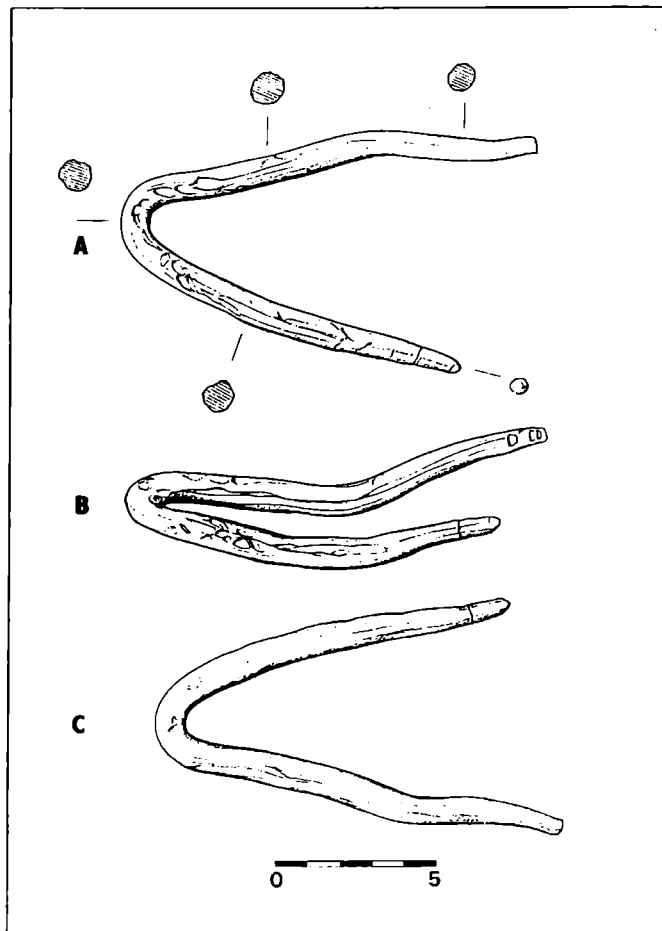
Ze srovnání je zřejmé, že v případě pražského nálezu se jedná o zboží zcela jiné fabrikace, značení a tedy pravděpodobně i jiné provenience. Porovnáme-li zjištěnou váhu předmětu s užívanými metrologickými jednotkami, pak nás zaujme konstatování minimálně 11 variant této raně středověké hřivny v rozpětí 190–281 g, z nichž nejbližší je hřivna polská s hodnotou 190–200 g (Nohejlová-Prátová 1986, 51). Při poněkud detailnějším pohledu na tuto problematiku je zřejmý fakt, že hodnoty hřiven v raném středověku nejsou určeny jednoznačně a že se pohled na ně stále vyvíjí. Tak právě polská hřivna po počátečním značném váhovém rozpětí byla delší čas přijímána v hodnotě 183,5 g (Suchodolski 1960, 15). Po dalším přehodnocení byla polská hřivna rekonstruována ve váze 213 g, a byla konstatována její blízkost k hřivně skandinávské 211–218 g, kolínské 202–215,5 g, české 210 g i s jednotkou užívanou na Rusi 198–205 g (tamtéž, 25). Podobně jsou vzájemně relace publikovány o něco později – česká 210 g, polská 213 g, kolínská 202–215 g, skandinávské 211–218, ruská 202–215 g (Suchodolski 1962, 18). Mírný posun je zřejmý z další práce, v níž je polská, česká a slezská hřivna vážena kolem 210 g, původní hodnoty skandinávské a kolínské jsou určeny mírně nad 200 g, ruská jednotka pak kolem 200 g a těžší uherská 233–245 g (Suchodolski 1964, 73). V české (či spíše moravské) literatuře někdy přetrvává názor o menší váze polské hřivny, která od hodnoty 170 g na konci 11. století později vzrostla na 198 g u hřivny krakovské (Pošvář 1965, 42). Právě tato hodnota je pro náš nález zajímavá, protože olovo z polského Olkusze a Chrzanowa se prostřednictvím krakovských kupců šířilo do Čech a horních Uher (Arenhövel 1999, 271 n). Původ polské hřivny z přelomu 13. a 14. století je odvozován od sedmínásobku unce v hodnotě 196,5 g (Pánek 1986, 354). Mezi hornickými váhovými jednotkami užívanými v 15.–18. století figuruje „funt“ o váze 400 g, z jehož násobků je tvořen těžší olkušský (56–58 kg) nebo lehčí krakovský (54,5 kg) centněř (Molenda 1963, 368 n).

Ojedinele se mezi mincovními nálezy na našem území objevují i hřivny stříbrné. Ty byly nalezeny v žateckém pokladu, uloženém po r. 1012, kde se vyskytovalo 19 „hůlkovitých“ hřiven různých velikostí o celkové váze 2 118,6 g, 13 hřiven polovypouklého průřezu se zaoblenými konci o váze 82,2–103,5 g, 3 hřivny lichoběžníkovitého průřezu o váze 156,2–160,3 g, 2 ploché čtyřhranné hřivny vážící 137,2 a 138 g a silná hřivna o lichoběžníkovitém průřezu s váhou 186,2 g (Turek 1948, 504). V některé literatuře se o těchto předmětech hovoří jako o stříbrných slítcích (Radoměský 1956, 17).

Dalšími podobnými nálezy byly masivní stříbrné hranolovité tyčinky z nálezu chodovického ze samého začátku 11. století, vážící 16,6 a 30,55 g (Turek 1948, 494) a snad i nevelký stříbrný slitek o rozměrech 10×10×5,5 mm z Mělnicka (Turek 1948, 524), uložený okolo r. 1140 (Radoměský 1956, 42). Zajímavý nález z Kelče ze začátku 11. století se 165 g sekaného stříbra (Radoměský 1956, 54), přestože je svým charakterem blízký nálezům polským (Kučerovská 1996, 183), obsahoval kromě mincí pouze zlomky šperků.

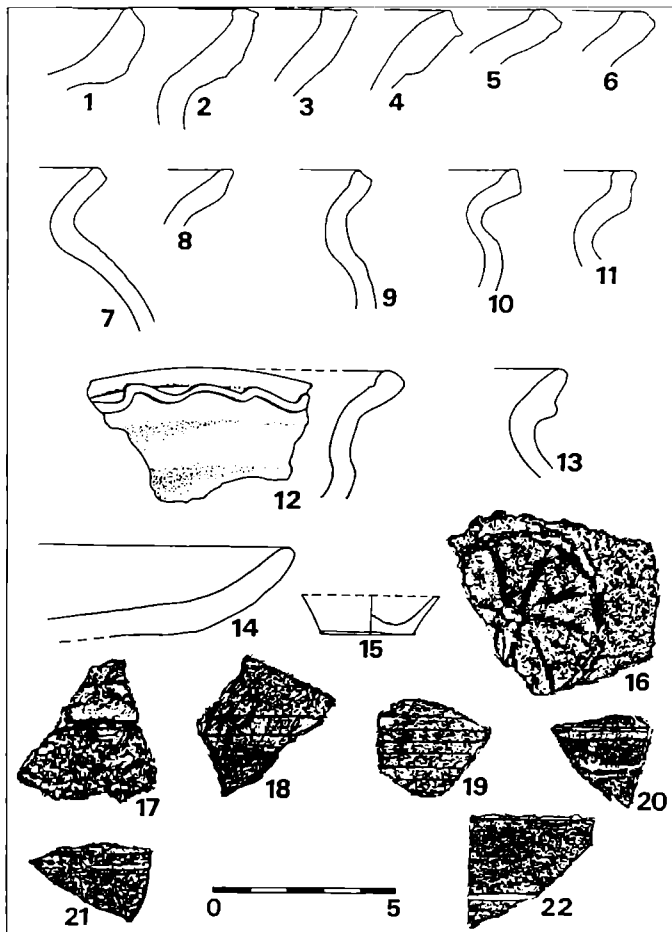
Relativně častější je výskyt podobných stříbrných tyčinek právě v našem severním sousedství. Součástí pokladů mincí a zlomkového stříbra jsou kromě plochých kruhových nebo kapkovitých slítků i fragmenty tyčinek nejčastěji čtvercového průřezu, většinou se stopami po oddělování jednotlivých dílů. Tyto fragmenty tyčinek se v některých případech vyskytují v desítkách exemplářů – např. nález z lokality Lisówek, uložený po r. 1011, obsahoval 114 fragmentů stříbrných tyčinek (Slaski–Tabaczynski 1959, 36), nález v Quilitz,

Obr. 2. Olověná hřívna z parcely domu čp. 223/I na Starém Městě pražském. A – pohled shora, B – pohled z boku, C – pohled zdoła. Kresba M. Procházková.

uložený po r. 1016 dokonce 234 fragmentů tyčinkových hřívien, které spolu s další surovinou a šperky dosahovaly váhy 2 366 g (Kiersznowscy 1959, 89). V některých případech tvoří tyto předměty podstatnou část pokladu jako např. v Buzyski, uschovaném patrně v 11. století, kde 5 tyčinek v hmotnostním intervalu 88,3–204,44 g vážilo dohromady 649,71 g (váha jednotlivých tyčinek bohužel není uvedena – Gupieniec–Kiersnowscy 1965, 17) či poklad Schwan I, uložený po r. 1024, kde části tyčinkových hřívien vážily celkem 320 g (Kiersnowski 1964, 59). Většinou se v těchto případech jedná o malé zlomky o váze několika gramů a větší kusy jsou velmi řídké. Kompletní exempláře se pak vyskytují zcela výjimečně – např. v lokalitě Thurow u Greifswaldu tvořily součást pokladu uloženého po r. 1057 kromě 18 fragmentů i dvě celé hřívny, z nichž jedna byla tyčinková, čtvercového průřezu o délce 168 mm a šířce 5–10 mm se zužujícími se konci. Přehledná literatura její váhu neuvádí (Kiersnowscy 1959, 107). Jiná v celistvosti dochovaná tyčinkovitá hřívna pochází z Wolinu, je čtvercového průřezu o straně cca 6 mm a její délka dosahuje 480 mm. Váha opět není bohužel uvedena (Kiersnowscy 1959, 122). Minimální množství dochovaných celých exemplářů a značné rozpětí jejich vah, odlišný materiál i patrně značná chronologická vzdálenost činí tyto analogie pro naši komparační činnost jen velmi málo použitelnými. Pouze o něco málo lépe jsou v tomto směru na tom nálezy české, kde některé žatecké hřívny alespoň jeví určitou snahu po dosažení ne-li stejně tak alespoň ne-

Obr. 3. Keramika ze stejného kontextu jako nalezená hřivna. Kresba S. Svatošová.

příliš vzdálené váhy, vesměs ale vždy značně nižší než je váha oloveného předmětu z Prahy. Pouze jediná hřivna lichoběžníkovitého průřezu (186,2 g) se váze olovené hřivny přibližuje. Nesmíme zapomenout ani na to, že mezi oběma nálezy leží i vzdálenost cca 250 let.

V každém případě je nález hřivny na Starém Městě pražském významným dokladem obchodu olovenou surovinou. Podle váhy je možné uvažovat o jeho původu z okolí polského Krakova, i když jednoznačná interpretace bude možná po získání dalších analogií.

Literatura

- ARENHÖVEL, W., 1999: Heslo Blei. Bleiguss, in: *Lexikon des Mittelalters II*. Stuttgart–Weimar.
- DRAGOUN, ZD.–HAVRDA, J., 1998: Řetězová ulice čp. 223/1. In: Dragoun, Zd. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995–1996*, *Pražský sborník historický* 30, 251–291.
- GUPIENIEC A.–KIERSNOWSCZY, T. a R., 1965: *Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Polski srodkowej, Mazowsza i Podlasia*. *Polskie badania archeologiczne* 10, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- KIERSNOWSKI, R., 1964: *Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Polabia*. *Polskie badania archeologiczne* 11, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- KIERSNOWSCY, T. a R., 1959: *Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, *Polskie badania archeologiczne* 4, Warszawa–Wrocław.

- KUČEROVSKÁ, T., 1996: Kelčský nález, *Folia numismatica* 8–9, 63–187.
- MOLENDÁ, D., 1963: Górnictwo kruszcowe na terenie złóż slasko-krakowskich do połowy XVI wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- NOHELJOVÁ-PRÁTOVÁ, E., 1986: Základy numismatiky, Academia Praha.
- PÁNEK, I., 1986: Poznámky k váhovým jednotkám 10.–12. století. In: Denárová měna na Moravě, Sborník prací z III. numismatického symposia 1979 Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), 351–35.
- PAVELČÍK, J., 1979: Středověké hřivny. Malovaný kraj 15. seš. 5. 20–21.
- PAVELČÍK, J., 1982: Depot olovených předmětů z Rudimova (okr. Gottwaldov), *Vlastivědný věstník moravský* 34, s. 191–194.
- POŠVÁŘ, J., 1965: O hřivnách v zemích českých a polských, *Slezský numismatik* 8–9 (48–49), 41–42.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí období denárového. In: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 6–73.
- SLASKI, J.–TABACZYNSKI, S., 1959: *Wczesnosredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski, Polskie badania archeologiczne I*, Warszawa–Wrocław.
- SUCHODOLSKI, S., 1960: Grzywna i stopa mennicza w Polsce w XI–XII w., *Wiadomosci numizmatyczne* 4, 15–48.
- SUCHODOLSKI, S., 1962: Hřivna česká a polská v 11. století, *Moravské numismatické zprávy* 9, 15–19.
- SUCHODOLSKI, S., 1964: W sprawie wagi grzywny morawskiej we wczesnym sredniowieczu, *Sborník I. numismatického symposia*, Brno 1966.
- TUREK, R., 1948, České hradištní nálezy datované mincemi, *Slavia Antiqua* 1, 487–535.

Zusammenfassung

Fund eines Bleipfunds in der Prager Altstadt

Im Rahmen der Rettungsgrabung auf der Hausparzelle Nr. 223/I in der Prager Altstadt wurde ein Bleipfund gefunden, das nach der Analyse 99,9 % Blei enthalten hat. Seine ursprüngliche Form bildete offensichtlich ein geradliniges Gebilde, cca 24 cm lang, an beiden Seiten hat sich in eine Spitze verengt und in der Mitte hatte es Durchmesser 10 mm. Eine Seite der Beendigung ist abgerundet, die andere hat eine kleinere Fläche. Sein Grundquerschnitt bildet leicht abgekanter Kreis. Auf der ganzen Oberfläche kann man Spuren nach Kleineinschlägen in der Form seichter Einschnitte beobachten. Auf einem Ende läuft ein enger Einschnitt den ganzen Umfang herum, das andere Ende hat regelmässige Doppeleinschnitte in der Halbkreisform. Diese Einschnitte begleitet in kleiner Entfernung ein dritter Einschnitt. Aufgrund der Keramikfunde kann man das Bleipfund in die 2. Hälfte des 13. Jhs. datieren. Es ist auch möglich, dass der Fund eine ältere Beimischung in der Schüttung des Objekts kann sein.

Es handelt sich offensichtlich um einen Bleirohstoff, der in der Pfundform transportiert wurde. Durch sein Gewicht (195,4 g) steht es am nächsten dem polnischen, oder direkt dem Krakauer Pfund. Die Umgebung von Krakau war im Mittelalter durch Bleigewinnung bekannt und so ist die Verbindung des Bleipfunds mit Krakau sehr wahrscheinlich. Diese Interpretation können in der Zukunft eventuelle Analogien bestätigen.

Abbildungen:

1. Prager Altstadt. Situation der Grabung.
2. Prager Altstadt. Bleipfund. A – Blick von oben, B – Blick von der Seite, C – Blick von unten.
3. Prager Altstadt. Keramik vom demselben Kontext wie das gefundene Pfund.